

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований в 1996 році

Рівне – 2008

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. — Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, дійсний член АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 28.03.2008р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

УДК: 372.94

О.В. ОКСЕНЮК

ВІДБІР ТА СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ ІСТОРИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ

Резюме. Проаналізовано теоретико-методологічні основи аксіологічного підходу до викладання історії, підтверджено необхідність відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня національної самосвідомості учнів, розроблено схему відбору.

Ключові слова: історична й національна самосвідомість, національно-духовні цінності, емоційно-ціннісне ставлення.

Постановка проблеми. Аксіологічний підхід до змісту сучасної шкільної історичної освіти є проблемою світоглядного характеру, актуальність якого зумовлена низкою чинників. По-перше, українське суспільство переживає трансформацію духовних цінностей, що зумовлює необхідність звернення до традицій їх формування в історичному розвитку нації. По-друге, потреби українського народу в зростанні історичної та національної самосвідомості вимагають розширення методології історії, змісту, функції історичної освіти. По-третє, гуманістична спрямованість історичної освіти потребує особистісного висвітлення і сприйняття минулого на засадах співвідношення суб'єктивних оцінок із загальнолюдськими цінностями.

Увага до ролі цінностей у методології історії – давня і постійна. М.Карєєв у 1900 році писав: “Змінюються лише окремі люди на історичній сцені, і нові діячі бувають несхожими на колишніх, події теж нерідко чергуються зовсім несподівано, але інтереси та традиції суспільних діючих сил є факторами досить постійними, і ця обставина надає єдності загальному спрямуванню внутрішньої історії кожної країни” [2, 12]. Зазначалося, що виховання громадянина без знання ним історії своєї країни – безрезультативне. Із 1920-х років аксіологічний підхід у викладанні історії зазнав дискримінації і замінений політично-класовим (ідеологічним) підходом: історія починає розглядатися як наука про людину як істоту політичну. У часи радянської влади ефективність уроків історії визначається рівнем ідейного виховання (М.Андрєєв, Л.Боголюбов, А.Брік, О.Вагін, А.Соболев). Лише із 1970-х років починають звертати увагу не лише на ідейно-теоретичний рівень уроків історії, а й на її методи виховання та розвитку (Н.Дайрі, Г.Донской, П.Лейбенгруб). Звертається увага на людинознавчий аспект історії, яка розглядається як здійснення вчинків та аналіз їх наслідків великими спільнотами людей і окремими особистостями.

Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти розробляють К.Баханов, Л.Калініна, В.Мисан, Р.Пастушенко, О.Пометун, О.Фідря, Г.Фрейман. Напрацювання згаданих авторів зводяться до наступних положень:

- 1) мета навчання історії – це формування історичної свідомості, яка включає:
 - а) знання основного змісту історичного процесу;
 - б) історичну самосвідомість (самовідчуття причетності до історії власного народу);
 - в) ідентифікацію зі своїм народом;
 - г) прагнення до етнічного самозбереження;
 - д) закріплення історичного позитивного досвіду в нормах поведінки, критеріях самооцінки;
- 2) головні завдання навчання історії:
 - а) розвиток історичного мислення;
 - б) виховання загальнолюдських (духовних) ціннісних орієнтацій, якостей патріота;
 - в) підготовка до громадянського обов'язку.

Як бачимо, історична самосвідомість є синонімом національної ідентифікації, тобто національної самосвідомості; прагнення етнічного самозбереження адекватне національній гідності та історичній пам'яті; закріплення історичного позитивного досвіду рівнозначне закріпленню національно-духовних цінностей у діяльності особистості, що також забезпечує і формування громадянина. Разом з тим, національна модель шкільної історичної освіти виходить із потреби сучасної соціокультурної ситуації. Тобто призначення історії – це набуття навичок критичного, самостійного мислення, передбачення й моделювання певної історичної ситуації завдяки пізнанню історичного коріння сьогодення. Це, за О.Малій, забезпечення предметного (об'єктивного) й особистого (суб'єктивного) аспектів навчання, що передбачає інтелектуально-духовний розвиток учня на історичному матеріалі через сприйняття, усвідомлення та осмислення духовних цінностей, формування мотивів до творчості та самореалізації особистості [4, 25].

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що за умови відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу на основі культурологічного підходу та переорієнтації спрямованості навчальних текстів і завдань у національно-духовному плані покращиться методика формування національних цінностей в учнів, що адекватно відобразатиметься на рівні національної самосвідомості.

Концепція дослідження. Проблема відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу розглядається, виходячи з основних положень Концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи і національної системи освіти загалом.

Завдання дослідження: обґрунтувати необхідність відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня національної самосвідомості учнів; розробити схему зазначеного відбору.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи (2002 р.) передбачено засвоєння учнями етнокультурних та загальнонаціональних цінностей [5, 3], невіддільність історичної освіти від національного ґрунту, вироблення якостей мислення, необхідних для адаптації й повноцінного функціонування в сучасному суспільстві, засвоєння історичного апарату як засобу постановки і розв'язання проблем реальності. Звідси, це все лишиться декларацією без формування національно-духовних цінностей у процесі навчання історії. Оскільки розвиток історичного мислення проходить шлях від виокремлення факту, його опису, узагальнення і, зрештою, оцінювання, то формування цінностей у процесі вивчення історії закладено самою структурою історичного мислення.

Історія як гуманітарна дисципліна поєднала в собі суспільствознавчу, культурознавчу і людинознавчу функції, що дозволяє спрямувати її потенціал на вироблення особистісно-життєвотворчих, інтелектуально-інформаційних, комунікативних, соціалізуючих компетенцій. Хоча, покладати лише на історичну освіту завдання формування історичної (національної) свідомості не варто, бо шкільна освіта – лише один із чинників її формування. Звернення до національно-культурних традицій як виховання історією національної ідентичності може створити національні стереотипи, які стають предметом маніпуляції. Нині вже маємо так звану “шароварщину” як наслідок. Тому викладання історії як виховання повноцінних громадян можливе при різномітному дослідженні минулого. Критично аналізуючи факт, учні виробляють власну позицію, шукають найпереконливіше пояснення перебігу подій не лише в історії, а й інших сферах життя. Тобто “докопуються” до цінностей. Із часом застосування самостійного критичного пошуку правди сформує або певну систему мислення (історичного), або ціннісну систему завдяки віднесенню об'єктів вивчення до тих чи інших цінностей, на основі чого надалі здійснюватиметься їх оцінка та відбір. “Категорія цінності реально існує і виконує певні функції в історичній практиці... Ми завжди порівнювали і будемо порівнювати історичні події, персонажі, явища з ідеалами, нормами. Оцінка за своєю природою є суб'єктивною, пов'язаною із системою цінностей... А тому неминучі переваги у виборі предмета вивчення, захоплення певними історичними особистостями, фактами. Отже, саме цінності мають вирішальне значення при відборі (генералізації) історичних фактів”, – підтверджує нашу позицію О.Удод [8, 19-20].

Звідси, ми вважаємо, що засвоєння цінностей, вироблених у ході історичного розвитку, буде результативним лише при здобутті досвіду самовизначення стосовно них. А так як об'єктивні процеси історії опосередковані людською особистістю, у певному розумінні – персоніфіковані, то ціннісні орієнтації конкретних людей чи їх спільнот дозволять простежити трансформацію цінностей із переконань діячів на ідейні, моральні, суспільні норми. Тобто сприятимуть формуванню самосвідомості, у тому числі й національної. Структуру свідомості ми схильні трактувати через усвідомлення груп цінностей [1, 128]: рівень егоїстичних – це самопізнання, громадянських – самоусвідомлення, релігійних – самовизначення, національних – самоствердження, загальнолюдських – саморегуляція. Свідомість суб'єкта під попереднім зовнішнім впливом (історичні цінності), а також завдяки власному змісту (переконання, погляди) може викликати вищі потреби, відповідні найвищим запитанням людства – духовним.

Загальноновизнаним є положення, що історична свідомість – це система історичних знань та методів пізнання, які стали переконаннями, установкою й інструментом мислительної та практичної діяльності, звернених на усвідомлення й оцінку минулої та сучасної дійсності. Історична свідомість таким чином виражається у формі історичної пам'яті, яка виявляється в емоційно-ціннісному ставленні до історії свого народу. Саме історична свідомість дозволяє розрізняти реальне від фіктивного, оцінювати діяльність людини як об'єктивацію культурних цінностей. До компонентів історичної свідомості зараховують сукупність історичних знань, засвоєння методів історичного пізнання, історичне осмислення сучасних соціальних явищ, емоційно-ціннісне ставлення до історії власної країни. При чому, як зазначає І.Лернер, до 9-го класу основні елементи історичної самосвідомості повинні бути ґрунтовно закладені, і визначальні з них – це способи історичного пізнання та емоційно-ціннісне ставлення до минулого [7, 21]. До того ж, на 8-9 класи припадає пізнавально-емоційний етап формування національної самосвідомості, яка орієнтується на початок історичного аналізу та національну культуру.

Історична свідомість є наслідком історичного мислення – процесу відображення в ідеальній формі понять, суджень, умовиводів будь-яких фактів або явищ природного чи суспільного розвитку. Історичному мисленню властиві три функції: пізнавальна, вибіркова, оцінювальна. При чому, пізнавальна – головна: в разі неправильної реалізації пізнавальної функції оцінка явищ чи фактів буде неадекватною, і результати виховання стануть негативними. Оцінюючи щось чи когось, суб'єкт перетворює факт чи подію в такий, що має для нього особисте значення. Правильна оцінка можлива за умови подібності історичних подій до досвіду особистості (джерела формування мотивів), здобутого нею у повсякденній діяльності. Якщо в різних ситуаціях певний мотив діяльності (цінність) повторюється, то це призводить до його закріплення і перетворення в ціннісне надбання особистості. Виходячи із того, що цінність – це позитивна значимість для розвитку суспільства, об'єктивною основою оцінки виступатиме та ж цінність, а суб'єктивним вираженням цінності – оцінка.

Чуттєвий (емоційний) образ – це засіб індивідуальної оцінки, якої набуває загальна оцінка у вигляді логічного міркування, поняття про конкретний об'єкт. Звідси, емоційно-ціннісне ставлення є необхідністю (потребою) для формування суспільних й особистісних мотивів (цінностей) діяльності, бо завдяки оцінці розкривається значимість цінності.

Отже, у процесі формування цінностей (у тому числі й історичної свідомості) правомірно передбачити перехід способів діяльності як складового компоненту предмету історії із допоміжного (процесуального) блоку

до основного (змістового). Виходячи з того, що структура історичного мислення являє єдність трьох блоків – змістового (історичні знання), процесуального, блоку практичного досвіду (внутрішній історичний досвід, здобутий учнем під час навчання та історичний досвід як відображення всієї практичної діяльності людей), варто вміння висувати гіпотези, генерувати ідеї, бачити привід та причину проблеми, критично мислити, оцінювати, визнати прийомами формування цінностей, у тому числі й національної (як форми історичної самосвідомості).

Наше дослідження було б неповним, якби ми обминули увагою методик, яка дозволяє з'ясувати учнівський інтерес до історії та дослідити, чи мають старші підлітки уявлення про саму історію як національну цінність, чи розуміють смисложиттєве значення історії. Ми керувалися в опитуванні положенням, згідно з яким національна самосвідомість виражається через емоційно-ціннісне ставлення до історії. Основою опитування стало проведення анкетування “Моє ставлення до історії”, в основу якого лягла анкета, розроблена В.Комаровим [3, 50-63], нами доповнена та конкретизована щодо нашої наукової проблеми. Анкетуванням було охоплено 1078 учнів 8-х та 9-х класів шести загальноосвітніх шкіл м. Рівного та Рівненської області.

Результати опитування показали, що у практиці сучасної школи історія не посідає чільного місця. Підлітки дуже рідко сприймають історичні знання як духовний досвід поколінь, не асоціюють історичну пам'ять із національно-духовною цінністю близько 60% опитаних. Отже, існує потреба у структурованому певним чином навчальному змісті, який самою структурою (логікою побудови) стимулюватиме пізнавальну та цінніснотворчу діяльність учнів, що сприятиме підвищенню рівня їх національної самосвідомості.

Основою відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу у нашому дослідженні став культурологічний підхід, який дозволяє учневі узгодити здобутий досвід із широкою панорамою цінностей, урахувуючи надбання минулого. Адже цінності як атрибути культури в широкому розумінні виступають соціальним еквівалентом суспільної свідомості, її ідеалів і норм. Зважаючи на те, що навчальний зміст за логікою його наукового осмислення повинен виступати спонукальним засобом особистісного становлення учня, доцільно, за В.Кременем, виокремлювати особистісну форму змісту, коли навчальний предмет подається як історія розвитку інтелектуальних та особистісних надбань творців певних культурних цінностей [6, 19]. Тобто, змістову структуру навчального предмету, окрім знань, умінь та навичок складають і цінності, творчі здібності. Існує два варіанти створення особистісної форми навчального змісту:

1) аналіз текстів – моделей життєвих ситуацій (ланцюжком яких є історія), де певні цінності, духовні закони подаються через життя особистостей – творців цих культурних здобутків;

2) залучення учня до пошукової діяльності, спрямованої на виявлення у навчальному предметі особистісного змісту, з поступовим переходом її в діяльність із засвоєння цінностей, а далі – у цінніснотворчу (реалізація засвоєних цінностей у вчинковій діяльності).

При застосуванні активних й емоційно забарвлених методів і форм навчання культуровідповідно структурований навчальний матеріал забезпечує привласнення й “олюднення” знань та формування цінностей. З метою з'ясування можливостей формування в учнів національно-духовних цінностей нами був досліджений зміст історичного навчального матеріалу у навчальних програмах та підручниках з історії для 8-9 класів загальноосвітніх шкіл. Вдалося з'ясувати наступне.

Згідно із календарним плануванням, навчальний предмет “Історія України” у 8 класі ЗОШ нараховує 34 години на рік (1 урок на тиждень), у 9 класі – відповідно 68 годин (2 уроки на тиждень). У 8 класі учні повинні при вивченні історії України засвоїти таку національно-духовну цінність як національна культура, складовими якої є народні думи, історичні пісні, полемічна література, літописи, шкільні драми, інтермедії, архітектура, іконопис, фреска, гравюри. Зокрема, у темі “Національно-визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої середини 17 століття” у календарному плануванні передбачено вивчення таких понять, як національна еліта, державна самостійність, державна символіка. У 9 класі навчальний предмет “Історія України” повинен забезпечити в учнів формування таких понять, як національна політика, національна ідея, національно-культурне відродження, національний гніт, національна свідомість. Тема “Спільно-політичний рух наприкінці 50-х в 60-х роках 19 ст.: виникнення та діяльність громад” ґрунтується на засвоєнні понять нація, національна самосвідомість, українська національна ідея.

Як бачимо, програмні вимоги до “Історії України” як навчального предмету у 8-9 кл. сприяють формуванню в учнів уявлень про такі національно-духовні цінності як державна символіка, національна культура (8 кл.), національні ідея, свідомість, самосвідомість, нація (9 кл.). Сприяють, але недостатньо забезпечують системне формування національно-духовних цінностей через низку причин (прогалини підручників, несистематична ціннісноформуюча діяльність вчителів).

Специфіка побудови діючих підручників з історії (за авторством І. Бірюльова, В. Власова, О. Малій, О. Реєнта, В. Сарбей, Г. Швидько) відображає національно-духовні цінності хаотично, без системи, тому без поглибленої ціннісноформуючої діяльності вчителя у процесі вивчення особистості та спадщини історії надбаннями учня національні цінності можуть і не стати.

Ми переконані, що, зважаючи на можливість історії в національній просвіті учнів, її не варто перетворювати на підручник з теорії нації, бо викладання історії не повинно зводитись до виконання завдань національного виховання. Першочергове завдання підручника з історії – це формування цілісного діалектичного світогляду учнів. Проте, у сучасних підручниках з історії треба посилити духовну спрямованість, підкреслити поряд із соціально-значущим і духовно-ціннісний аспект певного змісту.

Лева частка понять, термінів, без яких не можливе уявлення та засвоєння національно-духовних

цінностей, просто відсутня або подається без пояснення (очевидно, автори підручників покладаються на те, що учні повинні розуміти їх з контексту. А якщо ці поняття без пояснень вжиті один раз і більше не повторювані? Який результат?)

Унаслідок необізнаності із сутністю національно-духовних цінностей, невмінням їх розрізняти, старші підлітки не сприймають відтінки, динаміку ціннісних переживань історичних героїв, не насмілюються висловлювати власну думку. Тобто духовно-практична діяльність учнів є невпевненою і незначною під час вивчення історії. Підручники несистематично, безсистемно спрямовують учителя на закладені в їхніх матеріалах можливості для диспутів, дискусії.

Структурування курсу історії у 8-9 класах загальноосвітніх шкіл має забезпечити умови для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між минулим і теперішнім, між цінністю (нормою) та ціннісним вибором (на користь морального вчинку), між особистісними та соціальними (національно-духовними) вартостями. Навколо цієї ідеї здійснюватиметься генералізація змістової інформації у межах навчальних тем – тематично-ціннісне структурування, яке попередить механічне відтворення знань (які теж є цінностями), зазубрювання персоналій та фактів. Тому доцільно паралельно здійснювати діяльність предметного змісту (навчання) і непередметного особистісного (виховання), яка пов'язана із життєвим досвідом учня, його становленням як особистості.

Виховний ефект на уроках історії значно посилюється, якщо факти та проблеми у процесі вивчення будуть подані емоційно, образно, базуватимуться на теоретичних знаннях учнів, і якщо за їхнім осмисленням надійде практична дія, які утвердять або відкине цінності, що пропонується змістом навчального матеріалу. Тобто, для успішного формування національно-духовних цінностей необхідне підкріплення структурованого змісту системою творчих завдань, в основі якої – сприйняття та осмислення національно-духовних цінностей як особистих; яка спрямована на забезпечення варіативності підходів, способів діяльності, думок, оцінок. Таким чином, значної ваги у засвоєнні цінностей набуває досвід емоційно-ціннісного відображення дійсності, що є складовою історичної (національної) свідомості. Засобами втілення цього досвіду у підручнику є емоційно багатий текст, яскраві факти, виразні ілюстрації, серія творчих завдань, спрямованих на оцінювальну діяльність. Одним із основних принципів формування національних цінностей ми вважаємо принцип художності (автор – Б. Неменський), який передбачає використання мовних, театральних та образотворчих (мистецьких) засобів для результативності емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Щодо впливу підручників на національну свідомість та духовність учнів, то спостерігається відсутність поступового зростання інформації духовного змісту від класу до класу, послідовності її розташування (частий вжиток словосполучень із прикметником „національний” за відсутності розуміння учнями поняття „нація”), невіправдано швидке збільшення кількості понять цінностей без їхнього пояснення, іноді – маневрові комбінації їхнього нагромадження (часто недоцільного) або, що гірше, їхнє повне замовчування.

Ми дотримуємося думки сучасних істориків, що немає потреби доповнювати підручники новими фактами і теоріями, достатньо конкретизувати окремі факти і розставити потрібні акценти. Тобто, існуючі підручники слід доповнити комплексом завдань, які допоможуть усвідомлювати учням історію у національно-духовному вимірі.

Таким чином, практичним значенням підручника з історії є стимулювання до пошуку альтернатив: питання вибору шляху розвитку тісно пов'язане із метою та засобами, ціною майбутнього прогресу, тобто співвідношенням особистих цінностей кожного із національними. Отже, із нашого боку огляду, вдосконалення підручників історії у напрямі посилення впливу їхнього змісту на ріст національної (як форми історичної) самосвідомості учня, на національно-духовне виховання в цілому повинне відбуватися за рахунок:

1) відбору та структурування змісту навчального матеріалу на основі культурологічного підходу через практичну реалізацію:

а) законів:

– єдності навчання і виховання – завдання предметного (навчального) змісту підсилити непередметним (виховним) звучанням і значенням;

– єдності навчання і розвитку – у розвитку історичного мислення учнів слід зацентувати увагу на посилення блоку практичного досвіду завдяки перенесенню процесуального блоку пізнання (знань, методів, прийомів, характеристик творчого мислення) до змістового (понять, законів, теорій). Тобто на основі когнітивної функції розвивати оцінювальну, вибіркову. З іншої сторони, закріплюючи певні цінності у власній ієрархії вартостей (відповідно, у власному життєвому досвіді), особистість піднімається до рівня самовизначення, самоствердження, саморегуляції;

б) принципів:

– художності (наочності) – використання засобів мовлення, образотворчого мистецтва, театру задля збагачення учнів досвідом емоційно-ціннісного ставлення до світу;

– творчості – застосування системи творчих завдань, проблемних ситуацій, що дозволить примножити учнівський досвід творчої діяльності, а будь-яка творчість продукує цінності певної групи;

– системності – емоційне насичення змісту національно-духовних цінностей із врахуванням системи їхніх зв'язків та системного характеру формування ціннісних уявлень і ціннісної картини світу;

– систематичності й послідовності – поступового (природо відповідного) і регулярного зростання інформації національного і духовного змісту, логічної послідовності її пояснення, розміщення у текстах;

– зв'язку теорії із практикою – закріплення знань про національні цінності у практичній (вчинковій)

діяльності у навчальних та життєвих ситуаціях;

2) переорієнтації спрямованості навчальних текстів і завдань у національно-духовному плані, що можливо за умови покращення методики формування національних цінностей, в основі якої – модель ціннісно-формуючої діяльності вчителя, яка вимагає підкріплення комплексом форм, методів і засобів формування національних цінностей.

Наше розуміння схеми відбору та структурування навчально-історичного змісту для підвищення рівня національної самосвідомості учнів представлено рис.1. У схемі в окремій ланці зазначені методи і засоби формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення і творчої діяльності учнів, частково перераховані нами при поясненні реалізації законів і принципів навчання й виховання, на основі яких і здійснюється відбір та структурування змісту.

Мета: розширити можливості навчально-історичного змісту для підвищення рівня національної самосвідомості учнів.

Завдання: сформувати систему знань про національно-духовні цінності, які перетворюються у стійкі ціннісні ставлення, орієнтації особистості.

Методологічна основа: гуманістична суть і особистісна орієнтація культурологічного підходу, який реалізується через закони єдності навчання і виховання, навчання і розвитку; принципи художності, творчості, системності, систематичності й послідовності, зв'язку теорії з практикою.

Відбір елементів змісту: знання, вміння і навички ціннісної творчості, досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвід творчої діяльності.

Методи і засоби: аналіз навчальних і додаткових текстів відповідно до ціннісної проблематики; осмислення, засвоєння й оперування цінностями через систему творчих завдань; оцінювання ролі історичних діячів, окремих фактів і явищ з позиції національно-духовних вартостей; встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесах трансформації суспільних ціннісних уявлень; вирішення проблемних ситуацій; дослідницька робота; рольові ігри; використання засобів мовлення, образотворчого мистецтва, театру; емоційно багаті тексти, ілюстрації, додаткові джерела.

Результат: рефлексія учнем національної самосвідомості і патріотичних почуттів, вироблення системи ціннісно-орієнтаційних потреб і відповідних дій для особистісного зростання і розбудови національного життя.

Рис. 1. Схема відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня національної самосвідомості

Висновки. На основі аналізу наукових джерел, навчальних програм і підручників, опитування учнів підтверджено необхідність відбору та структурування змісту історичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня національної самосвідомості учнів. Визначено закони і принципи відбору, а також методи і засоби формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення і творчої діяльності учнів, на основі яких і здійснюється відбір та структурування навчального змісту. Результатом нашого дослідження є розробка схеми відбору, яка потребує надалі доповнення комплексом форм, методів і засобів формування національних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Г. Інноваційні технології морально-духовного розвитку школяра //Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теорет.-метод. проблеми вихов. дітей та учн. молоді). – Зб. наук. пр. – К.: Пед. думка. – 2000. – Кн. II. – С. 125-132.
2. Кареев Н. Заметки о преподавании истории в средней школе. – С.-Петербург, 1900. – 78 с.
3. Комаров В. Методичні умови формування історичного мислення учнів у процесі навчання: Дис. ... докт. пед. наук. – Кривий Ріг, 1995. – 383 с.
4. Концептуальні засади шкільної історичної освіти ("Круглий стіл на сторінках журналу") //Історія в школах України. – 1999. – № 3. – С. 20-27.
5. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи //Історія в школі. – 2002. – № 3. – С. 2-7.
6. Кремень В. Поступ філософії освіти в Україні //Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України /АПН України. – Ч. 1. – Харків. "ОВС", 2002. – С. 9-23.
7. Лернер И. Историческое сознание и условия его формирования //Преподавание истории в школе. – 1988. – № 4. – С. 18-24.

8. Удод О. Аксиологія у змісті сучасної історичної освіти //Наук.-метод. часопис з історичної та громадянської освіти "Доба". – 2005. – № 2. – С. 18-22.

Резюме. Проаналізована теоретико-методологічна база аксиологічного підходу в преподаванні історії, обоснована необхідність отбору содержания історичного матеріала з целью підвищення рівня національного самосвідомості учасників, розроблена схема отбору.

Ключевые слова: історичне і національне самосвідомість, національно-духовні цінності, емоційно-ціннісне відношення.

The summary. The theoretically-methodological basis of axiological approach to teaching of history as a subject is analyzed, the necessity of selection and systematizing of a content of historical educational material in order to improve the level of the pupils national self-consciousness is confirmed, the scheme of selection is worked out.

Keywords: historical and national self-consciousness, nationally-spiritual values, emotionally-valuable attitude.

Одержано редакцією 04.12.2007.

УДК: 371. 014

А. І. ВОЙТКО

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПРОБ УЧНІВ VIII-IX КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Резюме. В статті розкрито організаційні умови проведення професійних проб учнів VIII – IX класів.

Ключові слова: організація, професійна проба, трудова підготовка, професійне самовизначення.

Мета статті – обґрунтувати соціально-економічні та психолого-педагогічні умови доцільності та можливості залучення учнів VIII – IX класів до проведення професійних проб в сучасних умовах.

Успіх і розвиток суспільства прямо залежить від того, як попереднє покоління зуміє передати життєвий досвід наступному: „І пильно навчиш синів своїх, і будеш говорити про них, як сидітимеш удома, і як ходитимеш дорогою, і коли ти лежатимеш, і коли ти вставатимеш” – так говорить Біблія [1].

Сучасний стан нашої держави характеризується вдосконаленням соціальних відносин, а також самої людини, як головної виробничої сили. На зміну суспільству, в якому фактично всім керувала держава приходить якісно новий тип стосунків, який проголошує природне право людини на самостійний вибір життєвого шляху. Сам час породжує обставини врахування індивідуального і соціального в процесі професійного самовизначення молодих людей. В нинішніх умовах, загальноосвітня школа залишається основним інститутом, який повинен забезпечити усвідомлений вибір професії уже випускником IX класу при вступі до ПТНЗ або ВНЗ I – II рівнів акредитації чи при виборі профілю навчання у X-XII класах. Тому Державний стандарт освітньої галузі „Технологія” передбачає забезпечення умов для професійного самовизначення учнів і здійснення допрофесійної та професійної підготовки за їх бажаннями і з урахуванням індивідуальних можливостей [3] Вся шкільна робота повинна сприяти професійному самовизначенню учнів, перш за все, виявленню і розвитку нахилів і здібностей, формування мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних і інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності. Сьогодні, ми ще не усвідомлюємо, що метою освіти повинно стати виховання уміння навчатися як потреби в розвитку і самовдосконаленні, як потреби діяти розумно.

Підростаючій людині потрібно не „основи наук”, а світогляд засобами математичного, фізичного, естетичного, екологічного, економічного і інш. мислення, який стає метою освіти; не відчужені знання, уміння і навички, насильним навчанням і принижуючими оцінками, які відбивають від пізнання взагалі. Учні основної школи мають зовсім інше середовище буття, в першу чергу, принципово інший інформаційний фон розвитку.

Склалися нові соціальні, демографічні, соціально-психологічні, економічні, інформаційні і інші умови виховання, освіти, самовизначення підростаючої людини. Школа є однією з форм суспільного буття, а не підготовкою до нього. Те що є істинним для дорослого, так само є істинним для дитини, звичайно ж, із урахуванням її віку і розуміння. „Життя можна вважати моральним тоді, коли особистість реально оцінює моральну мету, задля якої живе, і скеровує свою діяльність для її досягнення [4].

Як дитина має засвоїти цей моральний сенс життя, щоби він став дійовим виразником поведінки? Завдяки навчальному процесові, що розвиває активну здатність перевіряти свої власні ідеї, відповідати за них і втілювати їх на практиці, завдяки здобуттю знань контрольованому активному виду діяльності, а не пасивному засвоєнню почутої інформації. Замість того, щоби сприймати готовий текст, треба підштовхувати дитину до пошуку - самостійного. Тільки так можемо уникнути механістичної імітації навчання, добрі наміри пройдуть перевірку практикою, а не стануть мрією чи фантазією. Коли це зробити належно, під пильним наглядом доброго вчителя, сформуються дієві здатності особистості. Ці дієві здатності – опорні засоби діяльності, за словами Дьюї, стануть поштовхом до розвитку наполегливості, старанності, відданості, точності, зосередженості, співпраці, відчуття колективу та інших позитивних рис [4].

Більшість дітей за своїми нахилами переважно активні. Школи внаслідок цього прийняли, більш з утилітарних, чим чисто виховних мотивів, велику кількість активних занять, які звичайно згруповують під різними назвами. Напевно, найбільш щоденною проблемою виховання в наш час є організація і об'єднання предметів так, щоби вони стали засобами для навчання швидких, постійних і плідних навичок думки.

ЗМІСТ

<i>Бех І.Д.</i> Психологічне ферментування виховного процесу.	3
<i>Кукалець М.В., Мусій І.М.</i> Історичний аналіз розвитку педагогічних технологій.	8
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Соціально-психологічні механізми та загальнопедагогічні чинники виховання громадянина України.	10
<i>Кіндрат В.К.</i> Патріотичне виховання підлітків: психологічний аспект.	14
<i>Поліщук Н.В., Панченко М.С., Панченко І.М.</i> В.І. Вернадський і формування інтелектуального потенціалу нації.	23
<i>Косарева Н.І.</i> Формування почуття совісті як важливої риси громадянина-гуманіста.	28
<i>Калита Н.І.</i> Проблема жіночого виховання в структурі виховного ідеалу К. Ушинського.	31
<i>Пагура Т.І., Котовська Л.Г., Логін Т.П.</i> Теоретичні аспекти компетентісно зорієнтованого навчання.	34
<i>Панченко М.С., Панченко І.М., Поліщук Н.В.</i> Наука і духовність у процесі становлення творчої особистості.	39
<i>Боровець О.В.</i> Соціальна зумовленість системи виховання особистості.	44
<i>Безкоровайна О.В.</i> Проблема виховання культури особистісного самоствердження: концептуальні засади.	47
<i>Панчук А.П.</i> До проблеми громадянського виховання особистості.	53
<i>Савінова Н.С.</i> Стимулювання активної діяльності учнів в особистісно орієнтованому виховному процесі.	56
<i>Фіщук В.Г.</i> Стан організації самовиховання учнів в сучасній сільській школі.	62
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування моральної культури школярів в контексті загальнолюдських цінностей.	67
<i>Янцур М.С., Варич О.С.</i> Професійне самовизначення старшокласників у залежності від соціонічного типу особистості.	70
<i>Дещенко О.М.</i> Організаційно-педагогічні вимоги до навчального процесу з метою формування в учнів готовності до вибору професії.	77
<i>Войтович О.П.</i> Вивчення елементів фізики в курсах природознавства і математики початкової школи.	81
<i>Сіранчук Н.М.</i> Лінгводидактичне спрямування технологій розвитку образного мовлення в молодших школярів.	84
<i>Стельмащук Ж.Г.</i> Інтегрування різних видів мовленнєвої діяльності у процесі формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів.	88
<i>Колесніков С.А.</i> Гра на дитячих елементарних інструментах як засіб розвитку дітей молодшого шкільного віку.	91
<i>Трофімчук В.М.</i> Художнє конструювання як творчий навчально-виховний процес проектного моделювання старшокласників.	94
<i>Оксенюк О.В.</i> Відбір та структурування змісту історичного матеріалу з метою формування національних цінностей в учнів.	97
<i>Войтко А.І.</i> Організація професійних проб учнів VIII-IX класів загальноосвітньої школи.	102
<i>Денисюк Н.В.</i> Вирішення проблеми формування екологічної компетентності дівчат в програмах та навчально-методичних виданнях з трудового навчання (обслуговуюча праця).	104
<i>Семенович С.В.</i> Соціальна адаптація юнаків старшого шкільного віку засобами атлетичної гімнастики.	110
<i>Грицик Т.А.</i> Особливості форм та методів контролю навальних досягнень учнів з математики у профільних фізико-математичних класах.	113
<i>Парховнюк Г.О.</i> Роль вчителя інформатики в процесі формування професійного самовизначення старшокласників.	118
<i>Гудовсек О.А.</i> Роль позашкільних закладів освіти в системі естетичного виховання учнів (1950-1990 р.р.).	122
<i>Дем'яненко І.О.</i> Місце початкової спеціалізованої музичної освіти в структурі суспільних відносин.	125
<i>Мегем Є.І.</i> Навчальне завдання в проектній діяльності як особистісно значима проблема.	130
<i>Лісова С.В.</i> Деякі аспекти впровадження кредитної системи навчання.	134
<i>Шевчук А.С.</i> Технологія розробки програмно-методичного забезпечення фахових дисциплін за принципами кредитно-модульної системи.	135
<i>Мищеня О.М.</i> Формування громадянської відповідальності особистості у процесі засвоєння загальноосвітніх знань.	141
<i>Веремчук А.П.</i> Комплексне забезпечення реалізації системних функцій підготовки педагогів.	147
<i>Симчук Н.Р.</i> Проектно-технологічна діяльність студентів педагогічних коледжів.	151
<i>Хроленко М.В.</i> Модель процесу формування екологічної свідомості студентів педагогічних університетів.	157
<i>Завалевський Ю.І.</i> Роль професійної компетентності вчителів в умовах розбудови сучасної середньої освіти.	161
<i>Лупенко-Ковтун С.М.</i> Формування умінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів та інтерактивні технології навчання.	165
<i>Войтович І.С., Громов Д.В., Батишкіна Ю.В.</i> Методика застосування інформаційно-комунікаційних технологій у вищих навчальних закладах для роботи з інформаційними ресурсами.	168
<i>Стегній Т.А.</i> Інформаційні технології в практиці викладання музичного виховання у педагогічному навчальному закладі.	172
<i>Троцюк М.В.</i> Ієрархія ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.	174

<i>Мезем О.М.</i> Запровадження теоретичних аспектів методики викладання біології у практику роботи вітчизняної школи (друга половина 60-х—70-ті роки ХХ ст).	178
<i>Дупак Н.В.</i> Професійне навчання й підготовка фахівців у країнах Західної Європи.	183
<i>Димченко С.С.</i> Духовне відродження особистості Гната Хоткевича в контексті розвитку кобзарського мистецтва України.	185
<i>Потапчук Т.В.</i> Духовна музика – один із засобів формування духовного світу людини.	189
<i>Тарківська-Нагиналюк О.Д.</i> Особливості читання з листа у вокально-інструментальному ансамблі.	192
<i>Бондарчук А.Я.</i> Культура сімейних взаємин як педагогічна проблема.	195
<i>Відомості про авторів.</i>	198

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 39

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 18. 02. 2008 р. Підписано до друку 28. 03. 2008 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 30,3. Обл. вид. арк. 30,7. Замовлення №67/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 8-0362-22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 8-0362-26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 39. —
Рівне: РДГУ, 2008. — 202 с.**

ISBN 966 — 7281 — 08 — 9.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії і методики виховання та навчання учнів і студентів, професійної орієнтації учнівської молоді, підготовки майбутніх педагогів.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20